

মুল্কৰাজ আনন্দৰ উপন্যাস 'এটি কলি দুটি পাত' : এটি বিশ্লেষণ

প্ৰস্তুতকৰ্তা :
ডঃ চিত্ৰজিৎ শইকীয়া
সহকাৰী অধ্যাপক
অসমীয়া বিভাগ
দুলীয়াজান মহাবিদ্যালয়
পোঃ অঃ দুলীয়াজান - ৭৮৬ ৬০২
ম'বাইল নং - ৭০০২৪ ৮৪৫২২
e-mail : chitrajitsaikia@gmail.com

মূলকৰাজ আনন্দৰ উপন্যাস 'এটি কলি দুটি পাত' : এটি বিশ্লেষণ

০১.০০ প্ৰস্তাৱনা

০১.০১ বিষয় প্ৰৱেশ

বিশ্ববিখ্যাত ঔপন্যাসিক মূলকৰাজ আনন্দৰ এখন বহুল চৰ্চিত উপন্যাস হৈছে 'এটি কলি দুটি পাত'। উপন্যাসখনত ভাল দিনৰ আশাত অসমলৈ প্ৰব্ৰজন ঘটা চাহ জনগোষ্ঠীয় লোকসকলৰ জীৱনৰ কেতবোৰ স্পৰ্শকাতৰ দিশ জীৱন্ত ৰূপত ফুটি উঠিছে। নিৰন্তৰ শ্ৰম আৰু দুখ-কষ্টৰে জীৱন অতিবাহিত কৰিবলৈ বাধ্য হোৱা চাহ বাগানৰ শ্ৰমিকৰূপী এই লোকসকলে কিদৰে পদে পদে শোষকগোষ্ঠীৰপৰা প্ৰতাৰিত হৈ শোষিত হ'ব লগা হৈছে তাৰ প্ৰত্যয়জনক বিৱৰণে উপন্যাসখনক এক সুকীয়া মাত্ৰা প্ৰদান কৰিছে। এফালে ভাল দিনৰ সপোন দেখা প্ৰবল আশাবাদ আৰু আনফালে নিৰ্মম বাস্তৱৰ প্ৰতাৰণা — এই দুই বিপৰীতমুখী সত্যই মুখামুখি কৰোৱা চাহ জনগোষ্ঠীয় লোকসকলৰ জীৱনৰ দ্বন্দ্বই উপন্যাসখনত কলাত্মক ৰূপ লাভ কৰিছে। ঔপন্যাসিকে কৌশলপূৰ্ণভাৱে উপন্যাসখনত বৃষ্টি চাহাবসকলে কেনেকৈ সৰ্বহাৰা চাহ শ্ৰমিকসকলক সকলো দিশৰ পৰা দমন, শোষণ-নিষ্পেষণ কৰি তেওঁলোকৰ জীৱন বিষময় কৰি তুলিছিল তাক দেখুওৱাৰ সমান্তৰালকৈ সিবোৰৰ একপ্ৰকাৰ প্ৰতিবাদো কৰিছে। চৰিত্ৰবিশেষৰ কাৰ্য, ভূমিকা, প্ৰতিবাদ, জীৱন-মৰণৰ সংগ্ৰাম, হা-হুমুনিয়াহ — এইবোৰৰ যি চিত্ৰণ ঔপন্যাসিকে কৰিছে তাৰ আবেদনে পাঠকৰ হৃদয় আন্দোলিত কৰে। আমাৰ আলোচনাত সংশ্লিষ্ট উপন্যাসখনৰ আধাৰত অসমলৈ প্ৰব্ৰজন ঘটা চাহ জনগোষ্ঠীয় লোকসকলৰ জীৱনৰ তৎকালীন বাস্তৱ ছবিখন বিচাৰ কৰি চাবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

০১.০২ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য

'মূলকৰাজ আনন্দৰ উপন্যাস 'এটি কলি দুটি পাত' : এটি বিশ্লেষণ' শীৰ্ষক প্ৰস্তাৱিত আলোচনাত উপন্যাসখনত চিত্ৰিত অসমৰ চাহ জনগোষ্ঠীয় লোকসকলৰ সংগ্ৰাম-শোষণৰ ছবিখন বিচাৰ কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। সেইটোৱেই এই আলোচনাৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য।

০১.০৩ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি

প্ৰস্তাৱিত আলোচনাৰ বাবে নিৰ্বাচিত বিষয়ৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ কৰিবলৈ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি (Analytical Method) গ্ৰহণ কৰা হ'ব।

আলোচনাৰ প্ৰণালীবদ্ধতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি প্ৰস্তাৱনাকে ধৰি চাৰিটা অধ্যায়ত সমগ্ৰ অধ্যয়নকৰ্মক ভাগ কৰি লোৱা হৈছে।

০১.০৪ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ আৰু সামগ্ৰী

অসমলৈ প্ৰব্ৰজন ঘটা চাহ জনগোষ্ঠীয় লোকসকলৰ জীৱনৰ সংগ্ৰাম আৰু মৰ্মবেদনাৰ স্বৰূপ বিচাৰ কৰা এই অধ্যয়নৰ মূল বিষয়। সেয়েহে লেখকজনৰ অন্যান্য সাহিত্য-কৰ্ম সম্পৰ্কীয় বিচাৰ এই অধ্যয়নে সামৰি নলয়।

অধ্যয়নত আগবাঢ়োঁতে মূল উপন্যাসখনৰ লগতে অন্যান্য গ্ৰন্থৰো সহায় লোৱা হৈছে।

০২.০০ ঔপন্যাসিক-লেখক মুল্কৰাজ আনন্দৰ পৰিচয়

কুৰি শতিকাৰ আৰম্ভণিতে ইংৰাজী ভাষাত সাহিত্য-চৰ্চা কৰি সমাদৃত হোৱা ভাৰতীয় লেখকসকলৰ ভিতৰত মুল্কৰাজ আনন্দ অন্যতম। বহুসংখ্যক চুটিগল্প, বিশ্ববিখ্যাত উপন্যাস তথা বিবিধ সাহিত্য-সংস্কৃতি বিষয়ক ৰচনা সৃষ্টি কৰি আনন্দে ইংৰাজী সাহিত্যক চহকী কৰি থৈ গৈছে। মহাত্মা গান্ধীৰ মানৱতাবাদী দৰ্শন আৰু কাৰ্ল মাৰ্ক্সৰ সমাজবাদী দৰ্শনৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হোৱা আনন্দে সমাজৰ পৰা অস্পৃশ্যতা, ধৰ্মীয় বিভেদ তথা শ্ৰেণী-বিভাজনৰ দৰে নেতিবাচক দিশসমূহ নাইকিয়া কৰিবলৈ যত্নপৰ হৈছিল। সেয়েহে তেখেতৰ সাহিত্যত মূলতঃ সমাজৰ দলিত, নিপীড়িতসকলৰ জীৱনৰ মৰ্মবেদনা প্ৰকাশ পাইছে আৰু লেখকগৰাকীক ভাৰতীয় দলিত সাহিত্যৰ ‘মহানায়ক’ অভিধাৰে বিভূষিত কৰা হৈছে।

মুল্কৰাজ আনন্দেই তেখেতৰ সৃষ্টিকৰ্মত পাঞ্জাৰী আৰু হিন্দুস্তানী জতুৱা ঠাঁচ প্ৰয়োগ কৰি ইংৰাজী সাহিত্যক ভাৰতীয় ৰূপ দিবলৈ প্ৰথমবাৰৰ বাবে প্ৰয়াস কৰিছিল। সি যিয়েই নহওক, আনন্দে তেখেতৰ প্ৰতিবাদী উপন্যাস Unatouchable (১৯৩৫), Coolie (১৯৩৬) তথা Two Leaves and a Bud (১৯৩৭) ইত্যাদি উপন্যাসৰ বাবে বিশ্বব্যাপী প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়।

০৩.০০ মুল্কৰাজ আনন্দৰ উপন্যাস ‘এটি কলি দুটি পাত’

সাহিত্য অকাডেমীৰ অনুবাদ বঁটা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা বিশিষ্ট অনুবাদক বাবুল তামুলীয়ে অনুবাদ কৰা মুল্কৰাজ আনন্দৰ ‘Two Leaves and a Bud’-ৰ অসমীয়া ভাঙনি ‘এটি কলি দুটি পাত’ এখন মৰ্মস্পৰ্শী উপন্যাস। অসমৰ চাহ বাগিচাক পটভূমি হিচাপে লৈ লিখা এই বহুল চৰ্চিত উপন্যাসখনত ব্ৰিটিছৰ অধীনত অসমৰ চাহ বাগিচাসমূহত কৰ্মৰত বনুৱাসকলৰ ওপৰত ইংৰাজ চাহাববিলাকে চলোৱা অমানুষিক অত্যাচাৰ, শোষণ-নিপ্ৰেষণৰ ছবিখন জীৱন্ত ৰূপত ফুটাই তোলা হৈছে। ইংৰাজসকলৰ বিলাসিতাৰ বিপৰীতে চাহ বনুৱাসকলৰ জীৱনৰ কাৰুণ্যক ঔপন্যাসিকে সংবেদনশীলতাৰে উপন্যাসখনত উপস্থাপন কৰিছে।

প্ৰসিদ্ধ ভাৰতীয় সাহিত্যিক মুল্কৰাজ আনন্দৰ এখন বিশ্ববিখ্যাত উপন্যাস হ’ল ‘Two Leaves and a Bud’। কুৰি শতিকাৰ এই জনপ্ৰিয় উপন্যাসখন অনুবাদক বাবুল তামুলীৰ দ্বাৰা অসমীয়ালৈ ‘এটি কলি দুটি পাত’ নামেৰে অনূদিত হৈছে। ‘অনুবাদৰ দুৱাৰডলি’ত উপন্যাসখনৰ পটভূমি সম্পৰ্কে কিছু আভাস পোৱা যায়। ভাৰতীয় দলিত সাহিত্যৰ ‘মহানায়ক’খ্যাত মুল্কৰাজ আনন্দ প্ৰণোদিত উপন্যাসখন ব্ৰিটিছ শাসনাধীন অসমৰ চাহ বাগিচাৰ শ্ৰমিকসকলৰ জীৱন সংগ্ৰামৰ পটভূমিত ৰচিত হৈছে। আকালগ্ৰস্ত, জমিদাৰৰ নীতিত অতিষ্ঠ আৰু সৰ্বস্ব হেৰুৱাই সৰ্বশ্ৰান্ত হোৱা উত্তৰ ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ কৃষকসকলে শ্ৰমিক সৰবৰাহকাৰী দালালৰ সংস্পৰ্শলৈ আহি প্ৰলোভিত হৈ স্বচ্ছল জীৱনৰ আশাত অসমলৈ অভিগমন কৰি পুনঃ দাৰিদ্ৰ জীৱনক সাৰটি লোৱাৰ কৰুণ ছবিসমূহ উপন্যাসখনৰ পৃষ্ঠাবোৰে সজীৱ কৰি তুলিছে। উপন্যাসখনৰ কোঁহে কোঁহে নগণ্যতম পাৰিশ্ৰমিকৰ বিনিময়ত উৎকৃষ্ট পৰিশ্ৰম আগবঢ়াই কোম্পানীক হাজাৰ কোটি টকাৰে লাভান্বিত কৰা শ্ৰমিকসকলে মুখামুখি হোৱা আৰ্থিক দীনতা, কৰ্তৃপক্ষৰ শোষণ-দমন আৰু

অত্যাচাৰৰ ইতিহাস প্ৰস্ফুটিত হৈ উঠিছে। উপন্যাসখনত দুটা কাহিনী সমান্তৰাল গতিৰে অগ্ৰসৰ হৈছে। এটা হৈছে প্ৰধান চৰিত্ৰ গংগু প্ৰমুখ্যে বনুৰাবিলাকৰ জীৱন সংগ্ৰামৰ কাহিনী আৰু আনটো হৈছে ঔপনিৱেশিক চাহ খেতিয়কসকলৰ বিলাসী জীৱন প্ৰণালীৰ কাহিনী।

অনিশ্চয়তাক আওকাণ কৰি মৰহি যোৱা জীৱন বৃক্ষক পুনৰ জাতিষ্কাৰ কৰাৰ মানসেৰে সপোন সোঁতত উটি আহিছে এদল বনুৰা। এই বনুৰা দলৰ মাজতে সপৰিয়ালে অসমলৈ বুলি ৰাওনা হৈছে পাঞ্জৰৰ হোচিয়াৰপুৰৰ দৰিদ্ৰ কৃষক গংগুৰাম। ‘পৰিয়ালৰ এজনে লোৱা ঋণৰ ভাৰ বোলে বাকী ভায়ককেইজনেও বব লাগে।’ — ইংৰাজ চৰকাৰৰ এই নীতিৰ বাবে মাটি-ভেটি সকলো হেৰুৱাই পেলোৱা গংগুক দালাল বুটাৰে ফুচুলাই আনিছে অসমৰ ৰবাৰ্টছন চাহ বাগিচালৈ। বুটাৰৰ প্ৰতিশ্ৰুতিবোৰত পতিয়ন নগ’লেও গংগুৱে উদ্বিগ্নতাৰে সেইবোৰ শুনিছিল। কুটিল বুটাৰে বনুৰাবিলাকে বছৰি ‘লাখ’ টকা আত্মীয়-স্বজনলৈ পঠিয়াব পাৰি বুলি কোৱাত এশলৈকে গণিব নজনা গংগুৰ পত্নী চাজনী উচপ খাই উঠিছে। কিন্তু অসমলৈ আহি গংগুৱে নাৰায়ণৰ সান্নিধ্য লভি বাস্তৱতাৰ উমান পাইছে।

এঘাৰ হাজাৰমান বনুৰাই বসবাস কৰা প্ৰায় বিশ হাজাৰ বিঘা মাটি আঙুৰি থকা আবাসগৃহৰ লাইনবিলাকৰ মাজত গংগুৱে লাভ কৰিছে এটি ঘৰ। টিনৰ বাকচৰ দৰে ক্ষুদ্ৰ এটি ঘৰ। শীতকালত প্ৰচণ্ড ঠাণ্ডা আৰু জহৰ দিনত প্ৰচণ্ড গৰম হৈ পৰে এই আবাসগৃহসমূহ। চাৰিওফালে মল-মূত্ৰৰ গোস্ক। চেনিটাৰী শৌচাগাৰৰ ব্যৱস্থা নাই। মলত্যাগৰ ঠাইত হাঁকোটা পেলু আৰ ম’হৰহে ৰাজ্য। বছৰি কলেৰাই এই চুবুৰিত সংহাৰী ৰূপ ধাৰণ কৰে। ইয়াৰ প্ৰধান কাৰণটো হৈছে নদী-নাদৰ পৰা অপৰিষ্কাৰ পানীৰ যোগান ব্যৱস্থা। এই ব্যৱস্থাৰ উন্নতিৰ বাবে ইংৰাজ চিকিৎসক ডাঃ ডি লা হাৰ্ভেই পৰিকল্পনা প্ৰস্তুত কৰি বাগিচা কৰ্তৃপক্ষক অৰ্পণ কৰিলেও কৰ্তৃপক্ষই তাক অনুমোদন জনোৱা নাই। এক-দুই লক্ষ টকা ব্যয় কৰিবলৈ কোম্পানী মুঠেই সন্মত নহয়। ডাঃ ডি লা হাৰ্ভে উপন্যাসখনৰ এটি ইতিহাসচক চৰিত্ৰ। ভাৰতীয়ৰ প্ৰতি থকা অনুকম্পা আৰু সৎভাৱৰ প্ৰাচুৰ্যৰে চৰিত্ৰটি উজ্জ্বল। ভাৰতীয় মানুহৰ পক্ষে সদয় হোৱাৰ বাবেই তেওঁ মেনেজাৰ চাৰ্লচ ক্ৰফ্ট কুক, মেবল মাকাৰা, এচিছটেণ্ট মেনেজাৰ ৰেগী হাণ্ট আদিৰ অপ্ৰিয় হৈ পৰিছে আৰু নিজৰ চাকৰিৰ পৰাও বহিষ্কৃত হৈছে। প্ৰেয়সী বাৰবৰাই তেওঁক ত্যাগ কৰিছে।

ক্ৰফ্ট কুকে শ্ৰমিকসকলক ইতৰ প্ৰাণী বুলি বিবেচনা কৰাৰ দৰে মিছেছ ক্ৰফ্ট কুকে ঘৰৰ বনুৰা ইলাহী বক্কক প্ৰতিটো কথাতে ভৰ্তসনা কৰে। তেওঁৰ বাবে ভাৰতীয় শ্ৰমিকবিলাক মিছলীয়া, এলেছা আৰু অঘাইটং। বাইচ বছৰীয়া ৰেগী হাণ্ট এজন উদগু কামুক প্ৰকৃতিৰ লোক। নিজকে নেপোলিয়ন বোনাপাৰ্টৰ দৰে মহাবীৰ বুলি ভাবি দিবাশ্বপ্নত মজি থকা ৰেগী হাণ্টে ঘোঁৰা দৌৰাই চাহ শ্ৰমিকৰ ওপৰত সৰু কাৰণতে আক্ৰমণ কৰি বীৰৰ আমেজ লয়। কোনো লাহি-পাহি তিৰোতাক দেখিলেই তেওঁক হস্তগত কৰিছে তেওঁ ক্ষান্ত হয়। আনকি নিজৰ দেহৰক্ষী নেওগীৰ পত্নীক কৃষিভূমি আৰু অলংকাৰৰ বিনিময়ত সহবাসৰ বাবে পণ্য সামগ্ৰীৰ দৰে ক্ৰয় কৰিছে। উপন্যাসখনৰ কোনো কোনো ঠাইত এনে বীভৎস ছবি দেখিবলৈ পোৱা যায়। ৰেগী হাণ্টৰ কামানল নিৰ্বাপিত কৰাৰ বিনিময়ত লাভ কৰা অলংকাৰেৰে সজ্জিতা নেওগীৰ পত্নীক চামেলীয়ে ঈৰ্ষাবশতঃ অতৰ্কিতে আক্ৰমণ কৰি ঘায়ল কৰি তোলে। এই ঘটনাক কেন্দ্ৰ কৰি বাগিচাত ছলস্থূল আৰম্ভ হয়। পৰিস্থিতি নিয়ন্ত্ৰণ কৰাৰ খাতিৰত ৰেগী হাণ্টৰ আদেশত নেওগীয়ে আন চৰ্দাৰহঁতৰ সৈতে শ্ৰমিকসকলক জধে-মধে কোবাবলৈ ধৰে। ফলত এজন শ্ৰমিকৰ মৃত্যু হয় আৰু বহুতো শ্ৰমিক আঘাতপ্ৰাপ্ত হয়। এই ঘটনাই নাৰায়ণ, ভূটীয়া, গোৰখপুৰী আদিৰ মাজত বিদ্ৰোহৰ উকমুকনি তোলে যদিও বন্দুকধাৰী ইংৰাজৰ সমুখত হয় হুজুৰ বুলিহে তেওঁলোকে আঠু ল’বলগীয়া হয়। এই ঘটনাই কাহিনীক এক নতুন সঁতিৰে আঙুৰাই নিছে। শ্ৰমিকসকলে আক্ৰমণ কৰাৰ ভয়ত ইংৰাজ চাহ খেতিয়কসকলে কলিকতাৰ পৰা বিমানেৰে সৈন্য সাহায্য বিচাৰে। কিন্তু নিশকতীয়া বনুৰাকেইজনে বিদ্ৰোহতো দূৰৰে কথা সাধাৰণ প্ৰতিবাদ এটা কৰিবলৈও সাহ কৰিব নোৱাৰিলে।

উপন্যাসখনত অংকিত চাহ শ্ৰমিকসকলৰ আৰ্থিক দীনতাৰ ছবিবোৰ মৰ্মস্পৰ্শী। অসমলৈ আহিয়ে মেলেৰিয়ত চাজনীৰ মৃত্যু হয়। আঠবছৰীয়া সন্তান বুধুক খেলিবলৈ বল এটা কিনি দিবলৈও এশবাৰ চিন্তা কৰা গংগু শ সৎকাৰ

কৰিবলৈ বনিয়া শেঠৰপৰা টকা খাবলৈ লৈ পৰিশোধ কৰিব নোৱাৰি নিৰুপায় হৈ পৰিছে। ন গভৰু লীলাই থাকে এযোৰ কিনাৰ প্ৰবল হেঁপাহক শিয়ালে আঙুৰ টেঙা বুলি কোৱাৰ দৰে অলাগতিয়াল বুলি ত্যাগ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছে। হোচিয়াৰপুৰত পাঁচ বিঘা মাটিত ফচল উৎপাদন কৰা গংগুৱে অসমলৈ আহি পত্নীৰ পিঠিৰ খৰ চুচিব নোৱাৰা ভোটা কোৰেৰে এবেলাতে চহাই শেষ কৰিব পৰা পৰিমাণৰ কিঞ্চিৎ কৃষিভূমিহে লাভ কৰিছে। সি খেতি কৰা শস্যখিনিও বানপানীয়ে তচ্-নচ্ কৰি শেষ কৰিলে। অন্য বনুৱাবিলাকৰো জীৱন ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। কিন্তু পলাই যোৱাৰো কোনো সুবিধা নাই। শ্ৰমিকসকলক চকীদাৰে প্ৰতি নিশাই হাজিৰা লয়, গোটেই ৰাতি বাগিচাখন টহল দি ফুৰে, কোনোবাই পলাবলৈ চেষ্টা কৰিলে গুৰুলা-গুৰুলকৈ পিটন দিয়ে। দেৱালবিহীন দুৰ্গত এবাৰ প্ৰৱেশ কৰা বনুৱাই জীৱনত আৰু পলাই সাৰিব নোৱাৰে।

চাহ শ্ৰমিকসকলৰ এনে পানীত হাঁহ নচৰা অৱস্থাৰ বিপৰীতে বগা চাহাবসকলৰ লাহ-বিলাসেৰে পৰিপূৰ্ণ জীৱনৰ প্ৰতিফলন উপন্যাসখনত প্ৰতিভাত হৈছে। চিকাৰপ্ৰিয় ক্ৰফ্ট কুক আৰু সহযোগীসকলে গভৰুৰ ছাৰ জিয়াফ্ৰি বয়ডৰ অতিথ্যৰ খাতিৰত চিকাৰৰ এক বিপুল আয়োজন কৰিছে। এই চিকাৰ কাৰ্যৰ মাজত বাঘৰ আক্ৰমণত এজন বনুৱাই কান্ধ এখনত আঘাত পোৱাৰ পিছতো কৰ্তৃপক্ষই এই সংক্ৰান্তত কোনো বিবেচনাই কৰা নাই। ক্ৰফ্ট কুক, মেবল থাকাৰা, ৰেগী হাণ্ট, ৰালফ, হিটকক আদিৰ মাজত সঘনাই চাহৰ মেল, হুইস্কি, টেনিচ আৰু গল্প-তোষামোদ চলিয়েই থাকে। কুকুৰৰ ভুকভুকনিয়ে হাতীৰ গা লবাৰ নোৱাৰাৰ দৰে বনুৱাবিলাকৰ আৰ্তনাদে তেওঁলোকৰ পৰা কোনো প্ৰতিক্ৰিয়াই লাভ নকৰে। কেৰাণী আৰু চাপ্ৰাচীক কমিচন নিদিলে কোনো শ্ৰমিকে মেনেজাৰ ক্ৰফ্ট কুকক লগ ধৰিব নোৱাৰে। সাক্ষাৎ পাবলৈ সক্ষম হ'লেও বৰচাহাৰ ক্ৰফ্ট কুকৰ পৰা বনুৱাবিলাকে বিশেষ সাঁহাৰি লাভ নকৰে। গংগুৱে পত্নীৰ শ সৎকাৰৰ বাবে সহায় বিচাৰি যাওঁতে সমবেদনা দিয়াৰ পৰিৱৰ্তে ক্ৰফ্ট কুকে তাৰ পত্নী মেলেৰিয়াত মৰা বুলি জানি সংক্ৰমণৰ ভয়ত গংগুক পোনচাতেই খেদি চৌহদৰ বাহিৰ কৰি দিছে। এনে কঠোৰ ইংৰাজৰ বিপীতে চাহৰ কাপ হাতত তুলি লৈ কোটি কোটি ভাৰতীয় চাহ শ্ৰমিকৰ পৰিশ্ৰমক সোঁৱৰণ কৰিবলৈ নাপাহৰা ডাঃ ডি লা হাৰ্ভেই জেপ উদং কৰি গংগুৰ হাতত আটাইকেইটা টকা তুলি দিছে। ডাঃ হাৰ্ভেই তেওঁৰ প্ৰেয়সী বাৰবৰাৰ সমুখত ইংৰাজৰ দুমুখীয়া চৰিত্ৰ আৰু বিশ্বাসঘাতক স্বভাৱৰ বিৰুদ্ধে মুকলি প্ৰতিবাদ কৰা দেখা গৈছে। তেওঁ ভাৰতীয়সকলৰ এই পৰাধীনতাৰ বাবে ভাৰতীয়সকলৰ উদাৰতাক জগৰীয়া কৰিব বিচাৰিছে। জাহাংগীৰে নুৰমহলক এপিয়লা মদ আৰু এটা গানৰ বিনিময়ত প্ৰেমৰ প্ৰতিদানস্বৰূপে গোটেই সাম্ৰাজ্যখন এৰি দিছিল। ছাহজাহানে জীয়েকক সুস্থ কৰি তোলা ইংৰাজ চিকিৎসক এজনক কেইবাটাও গুৰুত্বপূৰ্ণ বন্দৰ গতাই দিছিল। এইবোৰ ডাঃ হাৰ্ভেৰ দৃষ্টিত ভাৰতীয়ৰ উদাৰতাৰ দৃষ্টান্ত।

উপন্যাসখনৰ সামৰণিক চিন্তা উদ্ৰেককাৰী আৰু কাহিনীৰ আটাইতকৈ আকৰ্ষণীয় অধ্যায় হিচাপে পৰিগণিত কৰিব পাৰি। 'এটি কলি দুটি পাত' — চাহ শ্ৰমিকসকলৰ জীৱন ৰক্তৰ অবিচ্ছিন্ন অংগ হৈ পৰা এই গীতৰ কলিটি আওৰাই পাত চিঙি থকা গংগুৰ কন্যা লীলাক দেখি ৰেগী হাণ্ট আওৰাই আহে আৰু নিজৰ কুৎসিত অভীক্ষা পূৰণৰ চেষ্টা কৰে যদিও সফল হ'ব নোৱাৰে। কিন্তু নিজৰ কামুক প্ৰবৃত্তি নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব নোৱাৰি সেই নিশাই ৰেগী হাণ্ট গংগুৰ গৃহলৈও যায় আৰু গংগুৰ অনুপস্থিতিত অবিলম্বে লীলাক দুৱাৰ খুলি ওলাই আহিবলৈ আদেশ দিয়ে। তেনেতে ওচৰে-পাঁজৰে থকা উজাগৰ বনুৱাবিলাকৰ মাজত ইতিমধ্যে উমি উমি জ্বলি থকা বিদ্ৰোহৰ জুইকুৰাই তেওঁক বিপদত পেলোৱাৰ ভয়ত ৰেগী হাণ্টে তাৰ পৰা পলাবলৈ একপ্ৰকাৰ বাধ্য হয়। কিন্তু মনৰ আশা পূৰণ নোহোৱাৰ খঙত ঘৰলৈ আহি থকা অৱস্থাত গংগুক ৰেগী হাণ্টে তিনিজাঁই গুলিৰে হত্যা কৰে। খিৰিকিৰে জুমি সমগ্ৰ ঘটনাটো প্ৰত্যক্ষ কৰা সাক্ষীস্বৰূপ প্ৰতিবেশীসকলে পৰৱৰ্তী সময়ত দিয়া মিছা সাক্ষাৰ বাবে পক্ষপাতমূলক বিচাৰপীঠে ৰেগী হাণ্টক নিৰ্দোষী বুলি এৰি দিয়ে। এই ঘটনাৰ যোগেদিয়েই উপন্যাসখন নাটকীয়ভাৱে পৰিসমাপ্তি ঘটায় ঔপন্যাসিকে চিন্তাৰ এক স্ফুলিঙ্গ পাঠকৰ মাজলৈ এৰি দিয়ে।

উপন্যাসখনত চাহ শ্ৰমিকসকলৰ দৰিদ্ৰতা, নিৰক্ষৰতা, হীনমন্যতা, নাৰী মনস্তত্ত্ব আদি দিশসমূহো সারলীলভাৱে প্ৰস্ফুটিত হৈছে। বাগিচা কৰ্তৃপক্ষই চাহ শ্ৰমিকসকলৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ বাবে কোনো শিক্ষানুষ্ঠানৰ ব্যৱস্থা কৰা

নাছিল। আঠ বছৰীয়া বুধুৱে বায়েক লীলা সমন্বিতে মাক-দেউতাকৰ লগত বাগিচাৰ পাত চিঙা কামত নিয়োজিত হৈছে। চাজনীৰ মৃত্যুৰ পিছত লীলাই ঘৰৰ সমস্ত দায়িত্ব মূৰ পাতি ল'বলগীয়া হৈছে। হোচিয়াৰপুৰত এদিনত অকলেই আঠ অনা উপাৰ্জন কৰা গংগুৱে এতিয়া সপ্তাহদিন কাম কৰিও সেই পৰিমাণৰ ধন আয় কৰিব পৰা নাই। চাহ শ্ৰমিকসকলে পোষণ কৰা কিছুমান জনবিশ্বাস আৰু অন্ধবিশ্বাসো উপন্যাসখনত প্ৰকাশ পাইছে। যেনে — গংগুৱে পৰিয়ালক কৈছে যে সুদূৰ হিমালয়ত লামা থাকে। লামাক ভগৱানে অমৰত্ব দিছে। গতিকে লামা নমৰে। শশীভূষণৰ পত্নীৰ প্ৰসৱৰ সময়ত ধাই আহি ধূপ জ্বলাই গোটেই কোঠালিটো গন্ধময় কৰি ৰাখিছে। কালী গোসাঁনীৰ শাওপাতত মহাদেৱ নামৰ বনুৱাটোৱে আত্মহত্যা কৰিছে। দুৰ্গা পূজাৰ দিনা দেৱীয়ে প্ৰতিশোধ লয় — ইত্যাদি কথাবোৰত বনুৱাবিলাকে বিশ্বাস কৰে। বগা চাহাবৰ সন্মুখত আঁঠুকাঢ়ি যিকোনো কথাতে 'হয় ছজুৰ' বুলি কোৱাটো বনুৱাবিলকৰ অভ্যাসত পৰিণত হৈছে। ঘোপমৰা অন্ধকাৰ হ'লেও ইটাৰে নিৰ্মিত ঘৰ এটা পাই চাজনীৰ গা সাতখন-আঠখন কৰিছে। সকলো পাহৰি তাই চৰুটো ক'ত হ'ব, পানীৰ কলহকেইটা ক'ত থ'ব ইত্যাদি কথাত আপোনপাহৰা হৈ পৰিছে। এই কথাত চহা নাৰীৰ সহজাত প্ৰবৃত্তিৰ প্ৰতিফলন ঘটিছে। নিজৰ ৰূপ-লাৰণ্যৰে ৰেগী হাণ্টক মোহিব নোৱাৰি চামেলী নেওগীৰ পত্নীয়ে আত্মসমৰ্পনৰ বিনিময়ত ৰেগী হাণ্টৰ পৰা ঘৰ-বাৰী পোৱা দেখি ঈৰ্ষান্বিত হৈছে আৰু হতাহতি, চুলিয়াচুলিৰে কাজিয়াত প্ৰবৃত্ত হৈছে। এই কথাই বনুৱাবিলাকৰ ঈৰ্ষা-অসূয়াৰ মনোভাৱ প্ৰকট কৰি তুলিছে। এইদৰে উপন্যাসখনৰ পাতে পাতে চাহ শ্ৰমিকসকলৰ জীৱনৰ কেতবোৰ লঘু-গুৰু আনুষংগিক কথাবোৰো উজাগৰ হৈ উঠিছে।

০৪.০০ উপসংহাৰ

০৪.০১ সামগ্ৰিক মূল্যায়ন

মূলকৰাজ আনন্দৰ 'এটি কলি দুটি পাত' উপন্যাসখনত অসমলৈ প্ৰব্ৰজন ঘটাই জনগোষ্ঠীয় লোকসকলৰ জীৱন সংগ্ৰাম আৰু তেওঁলোকৰ ওপৰত বৃটিছ চাহাবসকলে চলোৱা নিৰ্যাতনৰ ছবিখন বাংময় হৈ উঠিছে। উপন্যাসখনত এফালে প্ৰলোভন আৰু আনফালে প্ৰতাৰণা — এই দুই বিপৰীতমুখী দিশক ইংৰাজ আৰু চাহ জনগোষ্ঠীয় বনুৱাসকলৰ যোগেদি দেখুওৱা হৈছে। ইংৰাজৰ শোষণত চাহ বনুৱাসকলে দুখ আৰু কাৰুণ্যৰ মাজেৰেহে যে প্ৰবাসত জীৱন নিৰ্বাহ কৰিবলগীয়া হৈছে সেই দিশটো আলোচ্য উপন্যাসখনে সংবেদনশীলভাৱে ধৰি ৰাখিছে। এই আলোচনাৰ অন্তত প্ৰাপ্ত সিদ্ধান্ত (Findings) কেইটা তলত উল্লেখ কৰা ধৰণে আঙুলিয়াব পাৰি —

(ক) মূলকৰাজ আনন্দৰ 'এটি কলি দুটি পাত' চাহ জনগোষ্ঠীয় লোকসকলৰ দুৰ্দশাগ্ৰস্ত জীৱনৰ পটভূমিত লিখা এখন মৰ্মস্পৰ্শী উপন্যাস।

(খ) উপন্যাসখনত প্ৰব্ৰজিত চাহ জনগোষ্ঠীয় লোকসকলৰ সংঘাতময় জীৱন আৰু জীৱিকাৰ ছবি নিখুঁতভাৱে প্ৰতিফলিত হৈছে।

পৰিশিষ্ট :

গ্ৰন্থপঞ্জী :

মূল গ্ৰন্থ :

তামুলী, বাবুল (অনু.)

:

এটি কলি দুটি পাত

আলিবাট, গুৱাহাটী - ১৯

নৱেম্বৰ, ২০১৪

প্ৰাসংগিক গ্ৰন্থ :

দত্ত, জয়ন্ত

:

একবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া উপন্যাস

আৰু শইকীয়া, গীতাস্ত্ৰী (সম্পা.)

অসম বুক ট্ৰাষ্ট, পাণবজাৰ, গুৱাহাটী - ১

জানুৱাৰী, ২০২০